

nedre hälften av runan är förlorad. R. 85–86 är en och en halv huvudstav med en horisontell linje, som binder stavarna samman.

O. v. Friesen är den ende som tidigare sakkunnigt granskat inskriften. Hans läsning överensstämmer på det hela taget med ovanstående, även om läsordningen i ett avseende är en annan: r. 29–40 läses omedelbart före r. 70–86 och inte som här mellan de båda öglornas runföljder. Skiljetecknet efter 6 **k** uppfattar han som en ensam punkt. Några runtecken kommenterar han: 29 **h** »Dessa stavar [kryssarmarna till höger] så gott som säkra»; 32 **a** »En liten mjukt grop. fördjupn. uppe till vänster är ingen lemning av bist.», alltså ej **h**; 56 **u** »ovisst om **u** varit stungen»; r. 85–86 transkriberar han **uñ**, »tydl. ett korrektur». Efter 39 **u** supplerar han, med frågetecknet efter, **ml**.

Väsentliga partier av runtexten, vilken icke har varit schablonmässig, är beklagligtvis förlorade. Men namnen är helt eller delvis bevarade på fem personer, den döde, tre av hans anförvanter samt runristaren. Inget av namnen är vanligt, *Uni* (el. *Unni*), *Ragni* och *Auðvaldr* dock välbelagda. Om det först nämnda se U 88, om *Ragni* U 376, om *Auðvaldr*, belagt även i G 11, G 65 och G 201, se G 11. *Hagnviðr* är såvitt jag kunnat finna unikt; *-viðr* är dock en vanlig efterled; ett självständigt *Hagni* är belagt i ortnamnet Hagneståde på G 33, nu synbarligen försvunna gårdar i Rone socken, se vidare G 33. I den dödes namn är senare leden klar, *-moðr*, och om r. 41 är rester av **R**, kan förleden knappast vara någon annan än fsv. *Gæir-*, ehuru ett i och för sig rimligt **Gæirmoðr* icke är känt. Förleden *Gæir-* har stor frekvens och förekommer på Gotland runskrivet i följande mansnamn: *Gairalfr* (G 57), *Gairhielmr* (G 138), *Gair(h)vatr* (G 113, 114, 158, S 51), *Gairlaifr* (G 203), *Gairniautr* (G 113), *Gairvaldr* (G 101, 123, 155, 210), *Gairviðr* (G 203). v. Friesen har dessutom beträffande runföljden 32–37 föreslagit ett *Hailvi*, belagt även på G 136 och G 215, och det är givetvis formellt möjligt, men innehållet i hela textpartiet r. 29–40 är för dunkelt, för att man därur skall våga bryta loss r. 32–37 som en egendomlig skrivning för detta namn.

Det kristna anslaget i bönen för den dödes själ har fått en helt unik utformning, som förutsätter en nyanserad, religiös insikt, vilken knappast kommer till språkligt uttryck förrän i medeltidens inskrifter. Monumentet som sådant är alltså tidsmässigt motsägelsefullt. Runornas former är rent vikingatida. Inga stungna runor förekommer. Och det ornamentala mönstret, som strängt taget är ganska främmande för gotländsk runstenskonst, påminner närmast om vissa förhållandevis sena uppländska runstenar i ristaren Öpirs stil, tidfäst till slutet av 1000-talet eller omkring 1100. Atlingbostenen skulle enligt v. Friesen vara »från senare hälften af 1000-talet», möjligen »icke så långt efter 1050» (Sveriges kyrkor), en datering som föranleder författarna till redogörelsen för Atlingbo kyrka i Sveriges kyrkor att förbinda runstenen med »en i högt anseende stående person, kanske kyrkans urspr. byggherre», dvs. den äldsta kyrkans, enligt Strelow från 1049. Detta är givetvis en gissning utan någon reell grund. Min uppfattning är att ristningen knappast har tillkommit före sekelskiftet 1100.

201. Atlingbo kyrka

Pl. 63

Litteratur: L 1741, S 94, F 11, W 50. N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 36; Kyrkoinventarium 1830 och 1919 (ATA); J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 151; P. A. Säve, Reseberättelse 1852 (ATA), nr 12, samlingen S 170 II (konvolut 56) i UUB, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 286, Gotland 1864 (hs S 40 o i UUB), s. 19; J. Roosval, Meddelande [t. Riksantikvarien] 22.5.1915 (ATA); E. Brate, Brev [t. okänd] 8.9.1920 (ATA), Svenska runristare (1926), s. 131; O. v. Friesen, Anteckningar 1922 (UUB), s. 51 f., Runorna (Nordisk Kultur 6, 1933), s. 237, i Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 121 f.; PM för skrivelse till A. Edle, Visby, 1923 (ATA); H. Wideen, Gotlands gravstenar 1945 (ATA); Herbert Gustavson, Gutamålet 2 (1948), s. 189; G. Arwidsson t. Riksantikvarieämbetet 20.12.1953 (ATA).

Äldre avbildningar: Ekdahl, teckning i a. a.; P. A. Säve, teckningar i a. a. 1852 och i S 170 II; C. Säve, blyertsskiss 1852 i Runologiska anteckningar 15 a (ATA); J. W. Hamner o. O. v. Friesen, 2 foton (ATA), det ena återgivet i v. Friesen a. a. 1933.

Gravsten med runinskrift. Den är inlagd i korgolvet 30 cm S om altaret med huvudändan åt Ö. Stenen är tidigast observerad och avbildad av N. J. Ekdahl 1826, fig. 69, men utan uppgift om läget. Kyrkoinventariet 1830 ger däremot besked: »På kyrkogården förekomma: I Söder: nära utom stora Dörren. 3:ne Likstenar; den största med Munkstils påskrift längs alla sidor, den Andra mindre, utan påskrift, den Tredje helt liten med ett Kors, inom hvilket Runska Bokstäfver; Alt okänt af innehåll. Ömse Stenarne begagnas ännu af Isums åboer såsom deras Egendom.» Sannolikt avser P. A. Säves upplysning den 22.6.1852, »å Atlingbo k:ogård ... S om Högkyrkan», samma placering. Säve gjorde vid detta tillfälle en noggrann teckning av stenen, fig. 70. Från samma år är också en snabbskiss av Carl Säve, dock utan högra långsidans och korsstammens runskrift avritad. Vid förnyat besök 1864 kunde P. A. Säve konstatera, att den blivit »nyligen afslagen, krossad, förstörd» (Reseber.). Och vanvården fortskred. 1915 nås Riksantikvarien genom Johnny Roosval av ett meddelande om stenen som »nyss funnen». I kyrkoinventariet 1919 upplyser Roosval följande: »Sönderlagen i två stycken tvärsöfver, eljest väl bibehållen. Förvaras nu i den s. k. penitens-cellen. Upptäcktes enligt uppgift af kyrkoherden [V. Ljung] för några år sedan i diket invid kyrkogården, men är dock samma sten som var känd redan af Liljegren och granskades 1852 af Säve.» De närmare omständigheterna kring återfyndet är inte kända. I penitens-cellen, inkusoriet, hade den också sin plats vid O. v. Friesens granskning 1922. Året därpå hade man tydligen planer på att deponera stenen i Gotlands fornsal (PM 1923), men så skedde ej. »Står bakom altaret», så anges läget i Sveriges kyrkor (1942). När flyttningen till koret ägde rum, finns det inga uppgifter om. I koret granskades den 1944 av E. Wessén. Den slutgiltiga placeringen i golvet skedde i samband med kyrkorestaureringen 1956–57. Då gjordes också den klumpiga utfyllnaden av brottskadan, som försvårar läsningen av inskriften.

Gulgrå kalksten. Svagt trapetsoid form; hålkälad kant (Wideen). Längd 84 cm, bredd 47–43 cm. Stenen är bevarad till sin fulla längd, den är ursprungligen lagd över ett barn. Huvudinskriften står utan ramlinjer utefter hällens kanter, signaturen på nedre vertikalarman i mittpartiets ristade, ornamentala kors och på stammen. Runorna, som är 4–5 cm höga, står tätt.

Inskrift (supplerad efter Säves och Ekdahls teckningar):

hált[ia]up · āupualtz : [enkia : -]tliks : han lit : hualf : otki[era] · yfir : sin : sun :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 boztan · ok han : bap : [l]a - : bipia : fyr[ir] hāns · : sial · | iakau[b]r : gierpi : stain :
 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105
 rōpmas : arfi
 110

»Halldjaud, änka efter Audvald (i) Atlings, hon lät göra gravvården över sin son Botstain, och hon bad: Låt bedja för hans själ! Jakob (i) Rodmarsarve(?) gjorde stenen.»

Till läsningen: Inskriften börjar till höger om den övre vertikala korsarmen. Runorna **a**, **n**, **o** har ensidiga bistavar, **t** likaså med ett undantag, 102 **t**, som har dubbelsidig; **s**-runorna har gotländsk form utom 25 **s** som har spegelvänd normalform. Av utrymmesskäl är runornas bistavar i allmänhet mycket korta. Skiljetecknen består av två punkter utom i stenens hörn (efter 7 **p**, 43 **a**, 59 **n**, 87 **l**) och efter 83 **s**, där de utgöres av en enda punkt. I skiljetecknet före 71 **b** har den övre punkten bortfallit. R. 1–3 är säkra. Efter 3 **t** följer nederdelarna av fyra stavar; av dessa är de två första nu formellt obestämbara, men utrymmet tillåter att de varit **ia** som också Ekdahl läser dem; de två sista stavarna utgör tillsammans nederdelen av en **u**-runa (6). 8 **āu** är skadad i toppen. Övre delen av 9 **p** är förlorad liksom toppen av 10 **u** samt basen av bistaven. 11 **a** är säker liksom 12–13 **lt**. 14 **z** har liksom 56 **z** formen av kort-**s** med punktformig avslutning; övre hälften av r. 14 har gått förlorad. Inskriften fortsätter på andra sidan om korsarmen med ett tydligt skiljetecken (:). Efter detta saknas nu i brottet varje spår av runföljden 15–20, som både Ekdahl och Säve läst **enkia** : **e**. Numera är som sagt resterna av r. 20 förlorade, i varje fall

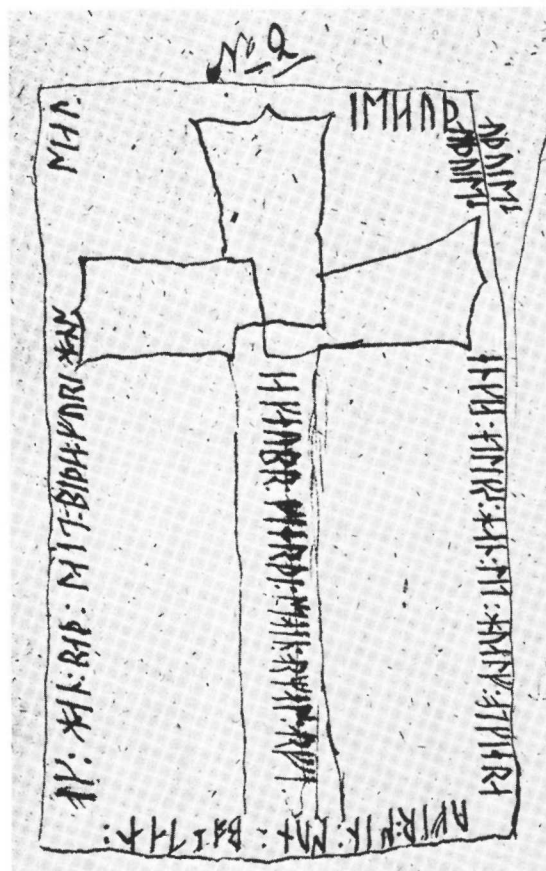

Fig. 69. G 201. Atlingbo kyrka. Efter teckning av N. J. Ekdahl.

dolda av det mycket hårda stenkittet. Före lagningen kunde v. Friesen (fig. 71) i brottet urskilja runans huvudstav men i dess högerkant synbarligen inga spår av stingning; han avvisar Ekdahls och Säves läsning med följande ord om r. 20: »Kan ej vara **e**, trol. urspr. **a**». Runföljden 21–37 är oskadad och tydlig; r. 24 förefaller ha varit ostungen; skiljetecken saknas efter 28 **n**. Inga spår av skiljetecken efter 38 **t**, avståndet till följande runa (39) är normalt och markerar således i och för sig icke ordskillnad. 39–40 **ki** har förlorat topparna; omöjligt att nu avgöra om r. 39 har varit stungen. Därefter återstår nederdelarna av fyra stavar, vilka utan hinder kan ha varit **era** som Ekdahl läser. Fotändans runföljd (44–59) är helt säker, även 50 **n** med sin ensidiga bistav till höger om huvudstaven; vad v. Friesen och Wessén uppfattat som en ensidig **a**-bistav till vänster om huvudstaven är en naturlig fördjupning. 44 **y** är stungen. Någon övre punkt i skiljetecknet efter 59 **n** har icke funnits. Runföljden 60–67 är säker; skiljetecken saknas efter 61 **k**. R. 68 är två tredjedelar (nedre partiet) av en huvudstav utan spår av bistav; Ekdahl läser **l**. R. 70 är en huvudstav med toppen bortslagen; kan ha varit **t**, Ekdahl har läst **t** före det följande skiljetecknet. R. 71–77 är säkra, 77 **y** stungen. Av r. 78 återstår nu bara huvudstaven (**r**), av r. 81 yttersta spetsen av nedre högra kryssarmen; den mellanliggande texten (79–80 **ir**) har gått förlorad i brottet. R. 82 är säker binderuna; **a**-bistaven är förhållandevis högt placerad med hänsyn till bistaven i 81 **h**, nu visserligen förlorad. Efter 83 **s** en punkt som skiljetecken, före 84 **s** också ett skiljetecken men i form av två punkter. Av r. 93, där nu bara nedre hälften av huvudstaven återstår, har en större del varit urskiljbar för v. Friesen men sedan delvis dolts av stenkittet i lagningen; varken Ekdahl eller Säve uppfattar runan som stungen. 95 **g** och 97 **e** är däremot tydligt stungna. I den återstående runföljden finns inga oklarheter; således är r. 113 en huvudstav utan bistav (**i**).

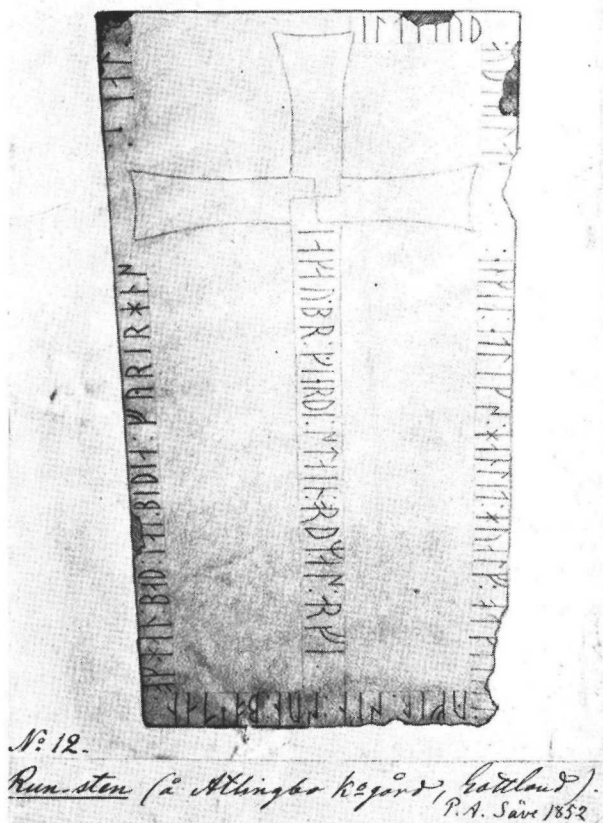

Fig. 70. G 201. Atlingbo kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1852.

Gravstenen var ännu inte ituslagen, när den granskades av Ekdahl och av Säve, tydligen inte ens kantskadad på Ekdahls tid, vilket däremot var fallet, när Säve vid sitt första besök avbildade den. De runor, som nu är svårt skadade eller helt förlorade och därför delvis omöjliga att autentiskt bedöma, läses av Ekdahl: 4–5 **ia**, 15–19 **enkia**, r. 20 en huvudstav med ett tvärstreck mitt på, snarast **e**, 41–43 **era**, 68–70 **lait**, 79 **i**, r. 80 utelämnad, 93 **b**; Ekdahls läsning förefaller övertygande utom i ett par fall, men han har inte vårdat sig om redovisning av alla skiljetecken. Liljegren anför Ekdahls läsning. – P. A. Säve: **ilt - - up · äyp - - ltz : enkia : etliks : han lit : hualf : otk - - - · yfir : sin : sun : boztan · ok han : bap : - a - : bipia : fyrir hns : sial ·**. Ifråga om avslutningen ingen avvikelse från min. – v. Friesen 1922 (stenen var i två stycken): 15 **e** (fullt synlig), r. 20 supplerad **a** (huvudstaven helt bevarad), efter 38 **t** en punkt som skiljetecken, 50 **a**; 1933 läser v. Friesen 37 **at**; han räknar dessutom med att ristaren efter r. 68–70 har utelämnat ett **kos** (gen. sg. n. av adj. *goðr*); i övrigt överensstämmande med min. – Wessén har samma läsning som v. Friesen, utom att han förbisett spåret av 81 **h**.

Runorna har genomgående ensidiga bistavar utom 102 **t**. Av **s**-runan förekommer både normalformen (r. 25, spegelvänd) och den gotländska, den sistnämnda i sex exemplar; **z**-runan (r. 14, 56), kort-**s**, har punktformig avslutning. Runan **p** har lång bistav ansluten till huvudstavens topp och bas. Binderunor förekommer sparsamt, alla regelrätta utom r. 106, som enligt principen skulle utläsas **or**, icke **ro**. Rätteligen skulle denna runas **o**-bistav ha bundits vid den följande **p**-runan; anledningen till felet är förmodligen den, att **r**-runan, generellt sett, ovanligt ofta ingår i binderunor, fastän då givetvis enligt principen bunden vid den närmast föregående runan (jfr 111 **ar**).

Fig. 71. G 201. Atlingbo kyrka. Foto J. W. Hamner (O. v. Friesens imålning).

Den som först lägger språkliga synpunkter på innehållet i inskriften är Carl Säve. Hans resonemang i Gutniska urkunder (1859) gäller detaljer: »*Ilþiaub* (för *Hildþiaub*?)», vidare »*Etlings* står säkerligen för *Atlings*, ännu i dag namnet på en gård i Atlingbo socken»; beträffande runföljden 68–70: »Af detta i *ai* (för beständigt??) ses endast, att den mellersta runan varit *a*, af de andra återstår bara stafvarne. Ordet *byn* (l. *afe*) hade här passat fullkomligt.» Av runföljden 37–43 känner han bara början, **otk**, och kommenterar den inte. Runföljden 106–113 transkriberar han *Ropma(r)s arfi*, synbarligen uppfattat som 'Rodmars arvinge'. Erik Brate, som inte själv sett stenen, ansluter sig till Carl Säve. O. v. Friesen ger i Runorna (1933) en fullständig översättning: »Halltiaud (Halldiaud?), änka efter Audvald i Atlings, hon lät göra ett griftevalv över sin son Botsten, och hon bad (alla) att (de skulle) bedja om välsignelse (gott) för hans själ. Jakob Ormars (eller Rodmars) arvtagare (eller från Rombs, Rums) gjorde stenen». Han tillägger: »Rombs (Rums) är namn på gårdar i Grötlingbo, Martebo och Hamra.» Läsningen av r. 37–38 som **att** motsvarar enligt v. Friesen synbarligen obest. art. sg. n. 'ett' till *hvalf*. Efter den skadade runföljden 68–70 supplerar han **kos** (se ovan). Till avslutningen (r. 106–113) framför han alternativa tolkningar men inte ett Rodmarsarve; förmodligen på den grund, att det nu inte finns något gårdsnamn som tveklöst kan anpassas till runföljden ifråga.

En sammanställning av min och äldre autentiska läsningar, främst Ekdahls, gör det gripande innehållet i inskriften fullt klart enligt min mening. Halldjaud har tidigt blivit änka efter Audvald i Atlings, och hon har snart drabbats av en ny sorg, förlusten av den lille sonen Botstain. Hon har ensam ombe-

sörjt hans gravvård och åt en stenmästare Jakob har hon uppdragit att utföra täckstenen. Till betraktaren vädjar hon om förbön för sitt döda barns själ.

Om ordet *hvalf* se G 199. Runföljden 37–43 kan knappast vara något annat än verbet *atgiera*, även om beteckningen av gutniskans *a* med *o* är besvärande. Belägget är anmärkningsvärt, eftersom det eljest, enligt Söderwall, finns belagt först från slutet av 1400-talet. O. v. Friesens tydning av runföljden kan från flera synpunkter inte vara relevant. Säves förslag till suppling av runföljden 68–70 faller genom Ekdahls iakttagelse; till imp. 2 sg. *lat* erbjuder sig inte något alternativ.

Med undantag av det vanliga *Iakobr* är samtliga personnamn sällsynta och icke belagda utanför Gotland. De olika namnledningarna är dock välkända. *Halldiauð* förekommer också på G 3. Som slutled ingår *-biauð* också i några få andra namn, se härom G 3, 34, 35, 115. Om *Auðvaldr*, belagt även i G 11, G 65 och G 200, se G 11. *Botstain* är ensamstående.

Om runföljden 20–25 som ortnamnet *Atlings* råder ingen tvekan. Det finns bevarat i gårdsnamnet Lilla Atlings 2 km V om Atlingbo kyrka, med hitintills äldsta säkra belägg i Ortnamnsarkivet i Uppsala *lasse lille atlings* (1523 skb. G). Syntaktiskt kan gårdsnamnet förbindas med antingen Halldjauð eller Audvald men hör sannolikt till Audvald och fungerar som familjenamn. Andra exempel på detta typiskt gotländska namnskick anföres under G 78 och G 170. Förmodligen är förhållandet detsamma också i stenmästarens signatur. Att i likhet med Säve, Brate och v. Friesen – den sistnämnde alternativt – tolka runföljden **ropmas** : **arfi** som 'Rodmars arvinge' är formellt riktigt. Mansnamnet *Roðmar*, som otvivelaktigt inleder runföljden, finns inte i övrigt belagt från Gotland, ehuru förleden *Roð-* har stor frekvens här. Däremot finns det på fastlandet. Personnamnsarkivet i Uppsala har sex belägg registrerade från olika delar av landet med årtalen 1378, 1384, 1453 2 st., 1484, 1540, därav de fyra sista patronymica. Som särskiljande bestämning till det vanliga namnet Jakob skulle man emellertid hellre vilja se ett ortnamn. Formen *-arvi* i stället för *-arva* är visserligen besvärande – dock liknande fall i G 34(?), 101, 166, 206(?) – liksom det förhållandet att ett gårdsnamn Rodmarsarve i övrigt inte är belagt, i varje fall inte i denna form. Men ett obetydligt ristningsfel, en utelämnad *a*-bistav i sista runan, eller en tidig försvagning av ändelsevokalen skulle eliminera det formella hindret, och man finge ett enligt min mening rimligare textinnehåll. Beträffande ortnamnet ger Ortnamnsarkivet i Uppsala ingen ledning. Möjligen skulle det kunna förbindas med ett nutida Rodarve, där i varje fall ett personnamn på *Roð-* ingår; en gård med detta namn finns närmast i grannsocknen Hogrån 6 km NV om Atlingbo kyrka men också i Fardhem, Hablingbo och Östergarn. Stenmästaren är ju inte på samma sätt som den döde och hans anförvanter bunden till församlingen. O. v. Friesens olika förslag, Rombs, Rums, Rundarve (det sistnämnda i Sveriges kyrkor, 1942), torde endast vara att betrakta som flyktiga arbetshypoteser.

Tidsmässigt tillhör gravhällen 1300-talet.

202. Atlingbo kyrka

Litteratur: S 95, F 13. P. A. Säve, Reseberättelse 1852 (ATA), under nr 12, samlingen S 170 II (konvolut 56) i UUB, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 286, Gotland 1864 (hs S 40 o i UUB), s. 19; Kyrkoinventarium 1919 (ATA); E. Brate, Sveriges runinskrifter (1922, 2. oförändr. uppl. 1928), s. 104; Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 109.

Två runskrivna namnteckningar ritade med rödkrita på korportalens pilastrar. Nu förlorade.

Den ende som iakttagit de båda runinskrifterna är P. A. Säve, som i sin reseberättelse 1852 beskriver dem på följande sätt: »Å pilastrarna i Chorportalen stå 2:ne namn (med åretal) i runor, ritade med rödkrita. På den ö. pilastern står: [uppteckning med runtecken, årtal med arabiska siffror], dvs. Jacob Isums (i Atlingbo S:n), och på den vestra: [uppteckning jämte årtal], trol. fadren till föreskrifne bonde; ty namnet Jacob är alltid brukadt i den släkten: detta väl ngt bevisande om tiden för runornas forna bruk. Runorna äro omkr. 1 1/2 Tum höga.» Fig. 72. Vid förnyat besök i Atlingbo kyrka 1864 konstaterar Säve: